

گروه تاریخ، جغرافیا و باستان‌شناسی

الهه محبوب فریمانی

رتبه: برگزیده دوم بخش بزرگسال

تحصیلات: دکتری

عنوان اثر: بررسی دفاتر مالی عصر صفوی

(مطالعه موردی دفاتر توجیهایت آستان قدس رضوی)

قالب اثر: رساله دکتری

درباره پژوهشگر

الهه محبوب فریمانی در خردادماه ۱۳۵۵ در فریمان خراسان به دنیا آمد و تحصیلات ابتدایی و متوسطه را در این شهر سپری کرد. وی در سال ۱۳۷۳ در رشته تاریخ دانشگاه فردوسی مشهد پذیرفته شد، در سال ۱۳۷۹ تحصیلات کارشناسی ارشد خود را در رشته تاریخ (گرایش تاریخ اسلام) در دانشگاه تهران شروع کرد و پایان نامه خود را با عنوان «بررسی علل رشد تصوف در ماورالنهر در قرون ۴ تا ۷ هجری» در سال ۱۳۸۱ دفاع کرد. ایشان در سال ۱۳۹۱ در دانشگاه پیام نور تهران در مقطع دکتری تاریخ ایران اسلامی پذیرفته شد و در سال ۱۳۹۵ از رساله دکتری خود با عنوان «دفاتر مالی عصر صفوی (مطالعه موردی دفاتر توجیهایت آستان قدس رضوی)» دفاع کرد.

خانم دکتر محبوب فریمانی در سال ۱۳۷۸ به استخدام مرکز اسناد آستان قدس رضوی درآمد و با سمت کارشناس پژوهش، کار با اسناد قدیمی را شروع کرد. وی در طی این سال‌ها موفق به تالیف و گردآوری شش اثر در حوزه اسناد شد که از جمله آن می‌توان به تاریخچه کتابخانه آستان قدس رضوی از صفوی تا قاجار، اسناد حضور دولت‌های بیگانه در ایران، گزیده اسناد حضور زنان در آستان قدس رضوی از صفوی تا پهلوی و غیره نام برد. از ایشان مقالاتی نیز در نشریات معتبر داخلی و خارجی به چاپ رسیده است. تدریس درس اسناد و کتیبه‌ها در گروه تاریخ دانشگاه فردوسی مشهد و نیز برگزاری کارگاه‌های سندشناسی از جمله فعالیت‌های دیگر وی به‌شمار می‌رود.

چکیده اثر

یکی از ابزارهای دیوان استیفا برای ثبت و ضبط دخل و خرج کشور، دفاتر مالی است که برای تدوین آن‌ها از شیوه‌ی خاصی پیروی می‌شود. ازجمله آن‌ها دفتر توجیهایت بود که به ثبت هزینه‌های جاری مملکت اختصاص داشت. هدف این رساله، واکاوی ساختار و کارکرد دفاتر توجیهایت، در شکل ظاهری و عناصر محتوایی آن در عصر صفوی، چگونگی تدوین و تنظیم آن و نیز تغییر و تحولات به کار رفته در این دوره است. روش انجام تحقیق بر مبنای اطلاعات منابع کتابخانه‌ای و بیشتر اسناد آرشیوی است. جامعه آماری علاوه بر نسخ خطی و اسناد آرشیوی مربوط به علم استیفا، دفاتر مالی تشکیلات اداری آستان قدس رضوی در عصر صفوی است که به صورت نمونه، مورد مطالعه و بررسی قرار گرفت و سپس با روش توصیفی - تحلیلی و مقایسه داده‌های منابع با اسناد، اطلاعات استخراج و تحلیل شدند.

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که در دفتر توجیهایت، اطلاعات مربوط به هزینه‌های صورت گرفته به‌صورت مجزا در دو بخش توجیهایت و مقررات نوشته می‌شد. سپس حواله‌ها، بروات و فرامین مالی در ذیل هر بخش به‌طور جداگانه ثبت و ضبط و محل پرداخت مشخص می‌گردید. تمامی امور فوق توسط مستوفی کل کنترل و تصحیح شده تا هیچ‌گونه خطایی در ثبت اطلاعات رخ ندهد. متن اسنادی که در دفتر توجیهایت نوشته می‌شد با توجه به هزینه صرف شده متنوع بود. بنابراین این دفاتر، مملو از انواع اسناد دیوانی و گاهی شرعی بودند که به جهت مطالعات سندشناسی قابل‌اعتنا است. همچنین در بررسی شکل ظاهری دفاتر توجیهایت مشاهده گردید که اجزای این دفاتر و شکل ظاهری آن در طی دوره صفوی تغییراتی داشته است. در حوزه محتوایی هم، مقایسه بین نوع هزینه‌های به‌کار رفته در دوره شاه عباس اول صفوی و سایر دوره‌ها نشان می‌دهد که از زمان شاه سلیمان اصطلاحات و هزینه‌های بیشتری در دفاتر توجیهایت به‌کار رفته است. در برخی دوره‌ها هم چون شاه صفی تعداد هزینه‌های به‌کار رفته محدود است.

